

KAREN ARMSTRONG

α

# BIBLIA

---

*O biografie*

Traducere din limba engleză de  
ALINA DUMITRU

ORION

## INTRODUCERE

Oamenii sunt creaturi aflate în căutarea sensului. Suntem lesne cuprinși de disperare când nu descoperim anumite tipare sau o semnificație anume în viețile noastre. Limbajul joacă un rol important în toată această căutare. Nu este numai un mijloc vital de comunicare, ci ne ajută și să articulăm și să clarificăm tulburările incoerente ale universului nostru interior. Folosim cuvintele atunci când vrem să se întâmple ceva în afara noastră: dăm un ordin sau facem o solicitare și, într-un fel sau altul, totul în jurul nostru se schimbă, fie și numai infimitezimal. Dar, atunci când vorbim, și primim ceva înapoi: simpla rostire a unei idei îi poate conferi acestuia o strălucire și un farmec pe care nu le avea înainte. Limbajul e misterios. Eternitatea se întrupează atunci când un cuvânt este rostit; vorbirea presupune întrupare – respirație, musculatură, control, limbă și dinți. Limbajul este un cod complex, condus de legi ascunse, care se combină pentru a alcătui un sistem coerent, imperceptibil vorbitorului, excepție făcând situațiile când acesta este

un lingvist. Dar limbajul prezintă o inadecvare inerentă. Ceva rămâne în permanență nerostit; un veșnic inexprimabil. Limbajul ne face să fim conștienți de transcendența care caracterizează experiența umană.

Toate acestea au influențat felul în care citim Biblia, care, atât pentru evrei, cât și pentru creștini, reprezintă Cuvântul lui Dumnezeu. Scripturile au fost un element important al experienței religioase. În aproape toate marile credințe, oamenii au privit drept sacre și diferite din punct de vedere ontologic anumite texte în comparație cu alte tipuri de documente. Au investit aceste scrieri cu greutatea celor mai înalte aspirații ale lor, cu cele mai extravagante speranțe și cu cele mai profunde temeri și, în mod misterios, textele acestea le-au dat ceva înapoi. Cititorii au întâlnit în aceste scrieri o formă a prezenței, iar ele i-au familiarizat cu o dimensiune transcendentă. Oamenii și-au construit viețile pornind de la scripturi – practic, moral și spiritual. Când textele sacre spun o poveste, cititorii tind să o considere reală, dar până de curând acuratețea istorică ori literală nu a fost luată în considerare. Adevărul Scripturii nu poate fi evaluat decât dacă este pus – din punct de vedere ritual sau etic – în practică. Scripturile budiste, de pildă, le oferă cititorilor câteva informații despre viața lui Buddha, dar ele au inclus doar acele aspecte care le arată budiștilor ce trebuie să facă pentru a atinge iluminarea.

În prezent, textele sacre au o reputație proastă. Teroriștii folosesc Coranul pentru a-și justifica atrocitățile și există voci care susțin că violența scripturilor îi face pe musulmani să fie agresivi în mod cronic. Creștinii se opun teoriei

evoluționiste și predării acesteia, pentru că ea contrazice povestea genezei biblice. Evreii susțin că, dacă Dumnezeu a promis Canaanul (Israelul modern) descendenților lui Avraam, politicile opresive îndreptate împotriva palestinienilor sunt legitime. Un fel de renaștere a textelor sfinte a pătruns în viața publică. Oponenții laici ai religiei pretind că acestea întrețin violența, spiritul sectar și intoleranța, că sunt o stavilă împotriva gândirii libere, încurajând iluziile. Dacă religia vorbește despre compasiune, de ce există atâta ură în textele sacre? Este oare posibil să fii un „credincios“ în ziua de azi, când știința a contrazis atâtea învățături biblice?

Pentru că scripturile au devenit un subiect atât de exploziv, este important să clarificăm ce sunt și ce nu sunt ele. Biografia de față a Bibliei oferă o perspectivă asupra acestui fenomen religios. Este crucial, de pildă, să precizăm că o interpretare exclusiv literală a Bibliei este o dezvoltare de dată recentă. Până în secolul al XIX-lea, foarte puțini își imaginau că primul capitol al Genezei era o dare de seamă factuală cu privire la originea vieții. Vreme de secole, evreii și creștinii s-au delectat cu exegeze profund alegorice și inventive, insistând asupra faptului că o lectură literală a Bibliei nu era nici posibilă, nici de dorit. Au rescris istoria biblică, au înlocuit cu noi mituri poveștile din Biblie și au interpretat primul capitol al Genezei în modalități surprinzătoare de diferite.

Biblia ebraică și Noul Testament au, ambele, o tradiție orală și, chiar și după ce au fost așternute în scris, la fel ca în alte tradiții, a dăinuit o prejudecată în favoarea cuvântului



rostit. De la bun început oamenii s-au temut ca nu cumva cuvântul scris să încurajeze lipsa de flexibilitate și certitudinea iluzorie și stridentă. Cunoașterea religioasă nu poate fi împărtășită ca oricare altă informație, prin simpla trecere pe sub ochi a paginii sacre. Aceste documente nu au reprezentat, inițial, „scripturi” pentru că ar fi fost inspirate de divinitate, ci pentru că oamenii le-au tratat diferit față de altele, ceea ce este valabil în privința scrierilor timpurii ale Bibliei: acestea au devenit sfinte abia în clipa când au fost abordate în contextul ritualului, care le-a diferențiat astfel de viața obișnuită și de modurile de gândire seculare.

Evreii și creștinii tratează scripturile cu venerație ceremonială. Sulurile Torei sunt obiectele cele mai sacre dintr-o sinagogă; acoperite cu o învelitoare prețioasă, depozitate într-un chivot, sunt scoase în punctul culminant al liturghiei, când sulurile sunt trecute oficial printre membrii congregației și sunt atinse cu ciucurii șalului de rugăciune. Unii evrei chiar dansează cu ele, îmbrățișându-le ca pe un obiect mult iubit. Și catolicii poartă Biblia în procesiuni, o împresoară cu fum de tămâie și se ridică în picioare în clipa când i se dă citire, făcându-și semnul crucii prin atingerea frunții, inimii și buzelor. În comunitățile protestante, citirea din Biblie este punctul culminant al slujbei. Încă mai importante erau învățăturile legate de disciplina spirituală, care presupuneau post, o anumită postură și concentrare. Încă de timpuriu, toate acestea i-au ajutat pe evrei și creștini să citească Biblia cu atenție, dintr-o deja cu totul altă dispoziție a minții. Puteau astfel să citească printre rânduri

și să descopere ceva nou, pentru că Biblia întotdeauna spunea mai multe decât lăsa să se vadă.

Biblia nu a avut, din capul locului, un singur mesaj. Când îngrijitorii textelor au fixat canonul, atât al Bibliei, cât și al scripturilor ebraice, ei au inclus perspective opuse și le-au plasat, fără niciun comentariu, unele lângă altele. Autorii biblici și-au luat libertatea de a revizui textele pe care le moșteniseră și de a le da alte înțelesuri. Alți exegeți au recurs la Biblie ca la un ghid de identificare a problemelor epocii pe care o traversau. Uneori și-au permis să creeze dintr-o astfel de lectură o perspectivă proprie asupra lumii, dar s-au simțit liberi și să o schimbe, să o facă să fie grăitoare pentru situațiile cu care se confruntau. Nu erau, de regulă, interesați să descopere înțelesul original al pasajelor biblice. Biblia „s-a dovedit” a fi sfântă pentru că oamenii găseau mereu noi interpretări ale ei și au descoperit că acest set de documente antice pune în lumină situații pe care autorii lor nici nu și le-ar fi putut imagina. Revelația era un proces continuu, ea nu s-a limitat la o îndepărtată apariție pe muntele Sinai, iar exegeții continuă să facă auzit Cuvântul lui Dumnezeu generație după generație.

Unele dintre cele mai importante autorități biblice au insistat asupra compasiunii, care ar trebui să fie direcția de căpătâi a exegezei: orice interpretare care ar fi răspândit ura sau discordia era ilegală. Compasiunea, susțin toate credințele lumii, este nu doar virtutea cardinală și testul credinței adevărate, ci este și cea care ne deschide accesul la Nirvana, Dumnezeu sau Dao. Dar pe lângă triumfurile căutării religioase, această biografie a Bibliei ne aduce, din

păcate, și eșecurile. Autorii Bibliei și interpreții acesteia au căzut deseori pradă violenței, răutății și excluderilor frecvente din societățile din care făceau parte.

Oamenii caută *ekstasis*, „ieșirea în afara“ obișnuitului, a experienței mundane. Dacă nu mai găsesc extazul într-o sinagogă, biserică sau moschee, îl vor căuta în dans, muzică, sport, sex sau droguri. Atunci când oamenii citesc recurent și intuitiv Biblia, descoperă că le oferă un soi de indicație cu privire la transcendent. Una dintre caracteristicile majore ale culminării intuiției religioase este plenitudinea, senzația de unitate. A fost numită și *coincidentia oppositorum*<sup>\*</sup>: în condițiile unei experiențe extatice, lucruri care par a fi separate, chiar opuse, ajung să coincidă și să pună în lumină o unitate neașteptată. Povestea biblică a Grădinii Edenului descrie experiența plenitudinii originare: Dumnezeu și umanitatea nu erau separate, ci locuiau în același spațiu; bărbatul și femeia nu erau conștienți de diferența dintre ei; trăiau în armonie cu animalele și lumea naturală; binele și răul nu existau. În *ekstasis*, diferențele sunt depășite, iar extazul este într-un alt registru decât natura fragmentară, conflictuală a vieții obișnuite. Oamenii au încercat să recreze în ritualurile lor religioase experiența edenică.

Evreii și creștinii, după cum vom vedea, au dezvoltat o metodă de studiere a Bibliei prin care se legau laolaltă texte lipsite de o conexiune intrinsecă. Depășind constant barierele diferențelor textuale, au atins o *coincidentia oppositorum*

<sup>\*</sup> „Coincidența contrariilor“, sintagmă latinească folosită de Nicolaus Cusanus în *De docta ignorantia* (1440) (n. tr.).

extatică, prezentă, de altfel, și în alte texte sacre. Este esențială, bunăoară, în interpretarea Coranului. Încă de timpuriu, arienii din India au învățat, prin ascultarea imnurilor vedice, care aduceau laolaltă lucruri aparent disociate, să-l înțeleagă pe Brahma, puterea misterioasă care menține împreună elementele diferite ale lumii. Când evreii și creștinii au încercat să găsească o unitate în scripturile lor paradoxale și variate, au avut și intuiția unității divine. Exegeza a fost în permanență mai mult o disciplină spirituală decât o curiozitate academică.

Poporul lui Israel ajungea la *ekstasis* în Templul de la Ierusalim, care era considerat replica simbolică a Grădinii Edenului<sup>1</sup>. Acolo trăiau experiența unei stări numite *shalom*, cuvânt care este îndeobște tradus prin „pace“, dar care este redat mai bine ca „plenitudine, desăvârșire“. Când Templul a fost distrus, evreii au trebuit să descopere o nouă modalitate de a găsi *shalom*, într-o lume tragică, violentă. Templul lor a fost de două ori ras de pe fața pământului; fiecare distrugere a adus după sine o perioadă de intensă activitate scripturală, căci doar în documentele care aveau să devină ceea ce astăzi numim Biblia aveau să își afle vindecarea și armonia.

## CAPITOLUL 1

# TORA

În 597 î.H., Iudeea, micul stat de pe înălțimile Canaanului, iese de sub stăpânirea lui Nabucodonosor, conducătorul puternicului Imperiu Babilonian. S-a dovedit a fi o greșeală catastrofală. Trei luni mai târziu, armata babiloniană asediază Ierusalimul, capitala Iudeei. Tânărul rege se predă pe dată și va fi deportat în Babilon, împreună cu alți zece mii de iudei care făceau ca micul stat să funcționeze: preoți, căpetenii militare, artizani și metalurgi. Părăsind Ierusalimul, exilații au aruncat probabil o ultimă privire spre templul construit pe muntele Sion de regele Solomon (cca 970-930 î.H.), centrul vieții lor spirituale și naționale, îndurerat de conștiința de faptul că probabil nu aveau să îl mai revadă. Temerile lor se vor adevăra: în anul 586, după o nouă rebeliune izbucnită în



Iudeea, Nabucodonosor distruge Ierusalimul și arde din temelii Templul lui Solomon.

Exilații însă nu sunt tratați rău în Babilon. Regele și apropiații săi primesc adăpost confortabil în citadela sudică, iar restul iudeilor, în așezări noi pe malurile canalelor, permițându-li-se să-și vadă de îngrijirea propriilor case. Dar își pierduseră țara, independența politică și religia. Aparțineau poporului lui Israel și credeau că Iahve, zeul lor, le promisese că, dacă aveau să i se închine doar lui, vor putea trăi pentru totdeauna în țara lor. Templul de la Ierusalim, unde Iahve sălășluia, alături de poporul său, era esențial cultului. Dar iată că se aflau acum într-un teritoriu străin, ținute departe de prezența lui Iahve. Trebuie să fi fost o pedeapsă divină. În repetate rânduri, israeliții nu și-au ținut legământul făcut lui Iahve și au căzut pradă altor zei. Unii dintre exilați au înțeles că, fiind căpeteniile Israelului, era responsabilitatea lor să îndrepte situația, dar cum l-ar fi putut sluji pe Iahve fără Templul care era singurul mijloc de a intra în contact cu zeul lor?

La cinci ani de la sosirea lor în Babilon, un tânăr preot, Ezechiel, a avut o viziune copleșitoare, privind spre râul Chebar. I-a fost cu neputință să vadă ceva cu claritate, pentru că în vârtejul de foc și-n tumultul zgomotelor nu era nimic care să corespundă categoriilor umane, dar Ezechiel a știut că se află în fața prezenței *kavod*-ului, a „slavei” lui Iahve, care ședea pe tron în sanctuarul din Templu.<sup>1</sup> Dumnezeu a părăsit Ierusalimul și, conducând ceea ce părea a fi un uriaș car de luptă, a venit să trăiască în Babilon, alături de cei exilați. O mână ținând un sul,

inscripționat cu „bocete, plângeri și gemete”, s-a întins spre Ezechiel. „Mănâncă sulul”, i-a poruncit o voce divină, „hrănește-ți trupul și umple-ți măruntaiele cu sulul acesta pe care ți-l dau”.<sup>\*</sup> Când s-a forțat să îl înghită, acceptând durerea și mizeria exilului, Ezechiel a descoperit că „a fost dulce ca mierea”<sup>2</sup>.

A fost un moment profetic. Exilații vor continua să ducă dorul Templului lor pierdut, pentru că în Orientul Mijlociu, în acea vreme, religia era de neimaginat în lipsa unuia.<sup>3</sup> Dar vremea când israeliții vor intra în contact cu Dumnezeul lor prin intermediul sfintelor scripturi, mai degrabă decât printr-un altar, nu va întârzia. Cartea lor sfântă nu e una lesne de înțeles. Asemenea sulului lui Ezechiel, mesajul ei este deseori neliniștitor și incoerent. Dar atunci când vor fi depus efortul de a absorbi acest text nedumeritor, de a-l fi făcut parte din ființa lor cea mai lăuntrică, vor simți că au ajuns în preajma prezenței lui Dumnezeu – la fel cum simțeau când vizitau altarul Templului de la Ierusalim.

Dar vor mai trece ani mulți până când religia lui Iahve va deveni o religie a cărții. Exilații au dus cu ei în Babilon numeroase suluri din arhiva regală de la Ierusalim, iar în Babilon le-au studiat și editat. Dacă li se va permite să se

<sup>\*</sup> În funcție de context, citatele biblice în limba română au fost preluate din următoarele surse: Biblia în traducerea lui Dumitru Cornilescu (ediția revizuită, 2016), *Septuaginta*, vol. 1–6, Polirom, 2004–2008, *Biblia după textul ebraic. Geneza*, Humanitas, 2017, *Biblia după textul ebraic. Exodul, Leviticul*, Humanitas, 2019, *Biblia după textul ebraic. Numerii, Deuteronomul*, Humanitas, 2021 și *Biblia după textul ebraic. Iosua, Judecătorii*, Humanitas, 2022 (n. tr.).

întoarce acasă, aceste însemnări ale istoriei și cultului lor vor juca un rol însemnat în restaurarea vieții naționale. Dar scribii nu au considerat aceste scrieri ca sacrosante și s-au simțit liberi să adauge pasaje noi, modificându-le pe cele originare pentru a se potrivi circumstanțelor diferite în care se regăseau. Nu aveau încă, la vremea aceea, noțiunea de text sacru. Este adevărat că în Evul Mediu circulau nenumărate povești despre table divine care au ajuns pe pământ în mod miraculos și care împărtășeau o cunoaștere secretă, divină. În Israel existau legende despre tablele pe care Iahve i le-a dăruit profetului Moise, cu care a discutat față în față.<sup>4</sup> Dar sururile din arhiva Iudeei nu aveau o astfel de însemnătate și nu au jucat niciun rol în cultul lui Israel.

Israelii, ca majoritatea popoarelor lumii antice, și-au transmis întotdeauna tradiția prin viu grai. În primele lor zile ca națiune, spre anul 1200 î.H., trăiau în douăsprezece triburi pe înălțimile Canaanului, dar considerau că au o descendență și o istorie comune, pe care le celebrau la altare asociate unuia dintre patriarhi sau unor evenimente importante. Barzii lor recitau istoriile epice ale trecutului sacru, iar oamenii își reînnoiau în mod formal legământul care îi reunea pe toți ca *am Yahweh*, „familia lui Iahve“. Deja la această dată timpurie Israelul avea o viziune religioasă clară. Majoritatea populațiilor din regiune au dezvoltat o mitologie și o liturghie care își aveau centrul în lumea zeilor din vremurile primordiale, dar israelii se concentrau pe viața lor cu Iahve în această lume. Încă de la început au gândit istoric, în termeni de cauză și efect.

Din fragmente timpurii prezente în narațiunile biblice putem trage concluzia că israelii credeau că strămoșii lor au fost nomazi. Iahve i-a condus în Canaan și le-a promis că, într-o bună zi, urmașii lor vor deține acel teritoriu. Mulți ani au trăit ca sclavi sub conducerea egipteană, dar Iahve i-a eliberat, prin semne și miracole uimitoare, i-a condus înapoi pe Pământul Făgăduinței, prin intermediul lui Moise, și i-a ajutat să câștige înălțimile Canaanului de la locuitorii indigeni.<sup>5</sup> Dar încă nu exista o narațiune dominantă: fiecare trib avea propria variantă, fiecare religie avea propriii eroi. În nordul extrem, preoții lui Dan, de pildă, credeau că sunt descendenți ai lui Moise; Avraam, tatăl întregii națiuni, a trăit la Hebron și era popular mai ales în sud. La Gilgal, triburile locale celebrau miraculoasa intrare a Israelului în Pământul Făgăduinței, când apele Iordanului s-au despărțit miraculos, permițându-le trecerea. Locuitorii din Sichem își reînnoiau anual legământul pe care Iosua l-a făcut cu Iahve, după cucerirea Canaanului.<sup>6</sup>

Pe la anul 1000 î.H., sistemul tribal nu mai era adecvat, astfel că israelii au format două monarhii pe înălțimile Canaanului: Regatul lui Iuda, în sud, și mai întinsul și mai prosperul Regat al lui Israel, în nord. Vechile festivaluri ale reînnoirii legământului au dispărut în favoarea ritualurilor regale și a altarelor naționale care aveau în centru figura regelui. În ziua încoronării sale, regele era adoptat de Iahve, devenea un „fiu al lui Dumnezeu“ și membru al soborului divin al lui Iahve. Nu știm multe lucruri referitoare la cultul din regatul de la nord, pentru că istoricii biblici au fost părtinitori în privința lui Iuda, dar numeroși psalmi care au



fost incluși în Biblie ulterior erau prezenți în liturghia de la Ierusalim<sup>7</sup> și arată că iudeii au fost influențați de cultul lui Baal din Siria învecinată, care avea o mitologie regală similară.<sup>8</sup> Iahve a făcut un legământ neconvențional cu David, întemeietorul dinastiei lui Iuda, promițându-i că urmașii lui vor domni veșnic peste Ierusalim.

Acum, că vechile povești s-au detașat de cult, au căpătat o viață independentă, literaturizată. În timpul secolului al VIII-lea, întregul Orient Mijlociu și estul au fost cuprinse de o revoluție a scrierilor.<sup>9</sup> Regii comandau documente care le glorificau regimul, și textele erau găzduite în biblioteci. În Grecia, epopeile homerice erau scrise, iar în Israel și Regatul lui Iuda istoricii începuseră să combine vechile povești pentru a crea o saga națională, care s-a păstrat în cele mai vechi straturi ale Pentateuhului, primele cinci cărți ale Bibliei.<sup>10</sup>

Istoricii secolului al VIII-lea au construit o narațiune coerentă din variatele tradiții ale Regatului lui Israel și ale Regatului lui Iuda. Cercetătorii au numit povestea sudică a regatului Iuda „J”, deoarece autorii își numeau zeul „Iahve”, în vreme ca saga nordică este cunoscută ca „E”, căci istoricii au preferat titulatura mai formală „Elohim”. Mai târziu, aceste relatări diferite au fost combinate de un editor într-o poveste unică, și ea va deveni coloana vertebrală a Bibliei ebraice. În timpul secolului al XVIII-lea î.H., Iahve i-a cerut lui Avraam să-și părăsească orașul de baștină Ur din Mesopotamia și să se stabilească pe înălțimile Canaanului, unde a făcut un legământ cu el, promițându-i că urmașii lui vor moșteni întreaga țară. Avraam a trăit la Hebron; fiul

său, Isaac, la Beer Șeva, și Iacov, nepotul lui Avraam (numit și „Israel”), s-a stabilit până la urmă în teritoriul rural de lângă Sihem.

În timpul unei foamete, Iacov și fiii săi, întemeietorii celor douăsprezece triburi israelite, au migrat în Egipt, unde, inițial, au înflorit, însă, când au devenit prea numeroși, au fost puși în sclavie și oprimați. În cele din urmă, în jurul anului 1250 î.H., Iahve i-a eliberat, sub conducerea lui Moise. Când au fugit, Iahve a despărțit apele Mării Roșii, astfel ca israeliții s-o poată traversa, dar faraonul și armata lui s-au înecat. Vreme de patruzeci de ani israeliții au rătăcit prin deșertul Sinaiului, la sud de Canaan. Pe muntele Sinai, Iahve a făcut legământ cu Israel și le-a transmis legea, inclusă în cele Zece Porunci înscrise chiar de Iahve pe tabletele de piatră. Iosua, succesorul lui Moise, a condus în cele din urmă triburile peste fluviul Jordan, în Canaan; au distrus toate orașele și satele canaanite, au ucis populația locală și s-au înstăpânit.

Totuși, arheologii israelieni care au făcut săpături în zonă încă din 1967 nu au descoperit nicio dovadă care să susțină această poveste; nu sunt semne ale unei invazii, ale unei distrugerii în masă și nimic care să indice această schimbare amplă la nivelul populației. Consensul istoricilor este că povestea Exodului nu este una istorică. Există mai multe teorii. Egiptul a condus orașele-stat canaanite din secolul al XIX-lea î.H. și s-a retras la sfârșitul secolului al XIII-lea, cu puțin înainte ca primele așezări să apară pe înălțimile Canaanului. Poporul căruia i se spune „Israel” este menționat prima dată în această regiune în jurul anului

1200 î.H. Unii cercetători susțin că israeliții erau refugiați din orașele-stat care dispăreau din câmpiile de coastă. Lor se prea poate să li se fi alăturat triburi din sud, care l-au adus cu ele și pe zeul lor, Iahve, care pare să-și aibă originea în regiunile sudice ale Sinaiului.<sup>11</sup> Cei care au trăit sub conducerea egipteană în orașele canaanite probabil că au considerat că au fost eliberate de asuprirea Egiptului – dar asta în propria lor țară.<sup>12</sup>

Versiunile J și E nu au fost dări de seamă istorice moderne. Ca Homer și Herodot, autorii au inclus legende despre figurile divine și elemente mitologice, care încearcă să explice semnificația a ceea ce s-a întâmplat. Poveștile lor sunt *mai mult* decât istorie. Încă de la începuturi, nu a existat un mesaj unic, dominant, în ceea ce va deveni Biblia. Autorii versiunilor J și E au interpretat saga israeliților foarte diferit, iar editorii de mai târziu nu au făcut nicio încercare de a nivela aceste disonanțe sau contradicții. Istoricii care au urmat și-au luat și ei libertatea de a adăuga la narațiunea JE și de a-i aduce modificări radicale.

Atât în J, cât și în E, de pildă, Dumnezeu era prezentat foarte diferit. J făcea apel la o imagerie antropomorfă, care îi va pune în dificultate pe exegeții ulteriori. Iahve se plimbă prin Grădina Raiului ca un potentat oriental, închide ușa Arcei lui Noe, se enfurie și se răzgândește. În versiunea E avem o perspectivă transcendentă a lui Elohim, care „vorbește” rar și preferă să trimită un înger ca mesager al său. Religia israelită va deveni profund monoteistă, purtând în ea convingerea că Iahve este *unicul* Dumnezeu. Dar nici autorii versiunii J, nici cei ai versiunii E nu credeau asta.

Inițial, Iahve era un membru al adunării divine a „celor sfinți”, peste care zeul El, marele zeu al Canaanului, trona împreună cu consoarta lui, Așera. Fiecare națiune din regiune avea propriul zeu care o patrona, Iahve fiind „cel sfânt al Israelului”<sup>13</sup>. Prin secolul al VIII-lea, Iahve l-a detronat pe zeul El în adunarea divină<sup>14</sup> și a domnit singur peste „cei sfinți”, care erau războinici în armata sa.<sup>15</sup> Niciunul dintre ceilalți zei nu se putea măsura cu Iahve în ce privește loialitatea pe care o arăta poporului său. Aici, nu avea seamăn, nu avea rivali.<sup>16</sup> Dar Biblia arată că până în clipa în care Templul este distrus de Nabucodonosor, în 586, israeliții au venerat o mulțime de alte zeități.<sup>17</sup>

Avraam, originar din sud, nu Moise, a fost eroul versiunii J. Cariera lui și legământul pe care l-a făcut cu Dumnezeu îl anunță pe regele David.<sup>18</sup> Pe când versiunea E a fost mult mai interesată de Iacov, un personaj nordic, și de fiul lui, Iosif, care a fost înmormântat la Sihem. Versiunea E nu include nimic din povestea timpurie – Geneza, Cain și Abel, Potopul și rebeliunea de la Turnul Babel –, atât de importantă în versiunea J. Eroul versiunii E a fost Moise, care a fost venerat mai mult în nord, decât în sud.<sup>19</sup> Dar niciuna dintre versiuni nu menționează tablele legii pe care Iahve i le dă lui Moise pe muntele Sinai, lege care va deveni mai târziu un element crucial. Nu exista încă nicio referire la cele Zece Porunci. Ca în orice legendă specifică Orientului Apropiat, tablele legii date lui Moise conțineau, cu siguranță, învățături ezoterice de cult.<sup>20</sup> Sinaiul era un element important pentru versiunile J și E, întrucât Moise și patriarhii avuseseră o viziune cu Iahve pe vârful acestui munte.<sup>21</sup>